

Kijken naar het recente verleden

Geschiedenis is momenteel 'hot'. Het verleden in het algemeen en het recente verleden in het bijzonder staat weer volop in de belangstelling. Zo trekken de uitzendingen van *Andere tijden* van de VPRO en de documentaires van *Geschiedenis TV* en *The History Channel* veel kijkers. Ook vliegen de vele (foto)boeken en DVD's die de laatste tijd over de decennia na de Tweede Wereldoorlog verschijnen als warme broodjes over de toonbank.

Beeldmateriaal, al dan niet bewegend, vormt een belangrijke bron voor de interpretatie van onze eigentijdse maatschappelijke en culturele verschijnselen. Onze kennis en ideeën over gebeurtenissen en ontwikkelingen in de jaren die nog niet zo lang achter ons liggen, worden erg sterk bepaald door visuele bronnen (zoals foto's en televisiebeelden) die wij niet zelden herhaaldelijk onder ogen hebben gekregen. Het gros van de Nederlanders zal bij het noemen van de kaping van de trein bij Wijster in 1975 door een groep Zuid-Molukkers het beeld voor ogen krijgen van een stilstaande trein met aan weerszijden een locomotief, die vanwege de kenmerkende vorm ook wel 'Hondekop' werd genoemd. Vaak hoeft men niet eens eerst een historische gebeurtenis aan te duiden; ook als de omschrijving van een bepaald spraakmakend beeld(fragment) wordt gegeven - bijvoorbeeld van een Chinese jongeman die met tas in de hand voor een tank gaat staan -, zal menigeen onmiddellijk plaats (Plein van de Hemelse Vrede in Peking) en jaar (1989) van het voorval kunnen geven.

Wat voor beelden heeft u bij de gebeurtenissen en ontwikkelingen in de jaren zeventig en tachtig op onder meer het terrein van de economie, de techniek, de vrijetijdsbesteding, natuur en milieu, woningbouw en ruimtelijke ordening en de emancipatie c.q. het mondiger worden van de vrouw en de gewone burger? Denkt u bij het thema 'economie' bijvoorbeeld vrijwel onmiddellijk aan de reeks autoloze zondagen van eind 1973, toen kinderen op de snelweg gingen rolschaatsten? En bij de economische recessie van begin jaren tachtig? Ziet u dan de grote protestmanifestaties van de vakbonden weer voor u? Was u echter daadwerkelijk ooggetuige van deze gebeurtenissen of heeft u ze 's avonds op TV gezien? Wat voor beelden komen er bij het begrip 'vrijetijdsbesteding' bovendien? Het bezoeken van grootschalige popfestivals? Of de eerste (vlieg)trips naar de zonnige stranden van Spanje? Hoe zag toentertijd eigenlijk uw woning en de inrichting van uw woning eruit? Had u - zoals dat regelmatig in allerlei schetsen en karakterisering van die tijd naar voren wordt gebracht - inderdaad een oranje-bruine inrichting met een zitkuil en schrootjes aan de muur of behang met grote patronen?

Net als onze huidige samenleving is ook de 'hedendaagse' geschiedenis min of meer gedemocratiseerd. Het is nog niet zo erg lang geleden dat door historici, ongeacht het te beschrijven tijdvak, toch vooral werd verhaald over staten en regeringsleiders. Zo werden de geschiedenissen verteld vanuit het oogpunt van bepaalde standen en/of klassen. Of werd de historische ontwikkeling beschreven aan de hand van economische hoogte- en dieptepunten. Omdat het schrijven en archiveren toch vooral een zaak was van de elite, bleef van die bevolkingsgroep de meest tastbare sporen uit het verleden bewaard. We weten doorgaans veel minder over de leef-, woon-, en werkomstandigheden van het gewone volk uit de tijd voor het midden van de negentiende eeuw.

Dat het beeld van het verleden enorm kan verschillen heeft veel, zo niet alles te maken met het materiaal waarop wij ons verleden pogen te (re)construeren. Zo is er een wereld van verschil tussen het bronnenmateriaal waarop onder meer oudheidkundigen en mediëvisten zich kunnen baseren en dat van historici die zich met de modernere tijden bezighouden. Waar de beoefenaars van de eigentijdse geschiedenis de mediëvisten graag provoceren door te stellen dat met de papieren nalatenschap uit hun tijd hooguit een ruime woonkamer is te behangen, daar verwijt die laatste de eerste groep vaak een 'hapsnap'-methode te hanteren bij de keuze van hun onderzoeksmateriaal.

Dat laatste verwijt is overigens niet geheel ten onrechte. De nalatenschap uit het recente verleden is zo enorm groot, dat men er niet aan ontkomt harde keuzes te maken. Zo verzuchtte een universitair docent op het eind van de jaren tachtig van de vorige eeuw tijdens een hoorcollege het geen ramp te vinden als zo'n negentig procent van al het zorgvuldig opgeslagen archiefmateriaal uit de periode na de Tweede Wereldoorlog zou worden vernietigd. Dan zouden de contemporaine historici eenvoudigweg minder hebben te selecteren uit de enorme berg materiaal en zou er bovendien dan nog voldoende materiaal overblijven om een constructie van het verleden te kunnen maken. Uit de collegezaal, die tot de nok gevuld was met enthousiaste eerstejaars geschiedenisstudenten, waren de verbaasde reacties niet van de lucht. Maar in beide gevallen, of het nu een relatieve schaarste of een overvloed aan bronnen betreft; geschiedkundigen spraken tot voor kort doorgaans alleen over bronnenmateriaal dat op schrift was gesteld.

Het spuurwerk naar het verleden is echter in de laatste decennia enorm veranderd. Het ene soort bronnenmateriaal laat zich tegenwoordig nauwelijks meer vergelijken met het andere. Vanaf het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw werden er op het gebied van het vastleggen van beeld grote ontdekkingen gedaan. Fotografie, want daar hebben we het dan in eerste instantie over, en later het maken van (amateur)films (eerst zonder, later met geluid) was in de beginfase iets waar men geld voor moest hebben. De eerste 'professionele' camera's waren namelijk duur en de eerste films waren, zeker als men een beetje enthousiast te werk ging, voor menigeen onbetaalbaar. Op de eerste familiekiekjes zijn dan ook vaak de wat deftigere mensen te aanschouwen. Ondanks de relatief hoge kosten die eraan verbonden waren, werd het nieuwe fenomeen razend populair en lieten met name bij speciale gelegenheden ook de lagere klassen zich door een heuse 'photograaf' op de gevoelige plaat vastleggen. En zodra de technische mogelijkheden voorhanden waren, gingen redacties van kranten en tijdschriften ook foto's bij hun artikelen plaatsen. Er ontketende zich vervolgens een ware beeldrevolutie.

De revolutionaire opmars van de fotografie en de film heeft letterlijk een nieuwe manier van kijken naar het verleden tot stand gebracht. Net als schriftelijk bronnenmateriaal was ook beeldmateriaal lange tijd een zaak van de beter gesitueerden. Portretschilders werkten namelijk doorgaans in opdracht. De musea hangen dan ook vol met schilderijen van kooplieden, regenten en andere welgestelden. Melkmeisjes die werden geschilderd, zoals die ene van Vermeer, zijn weliswaar lang nadien beroemd geworden, maar van hen weten wij in veel gevallen niet eens hun naam. Vanaf het einde van de negentiende eeuw werd beeldmateriaal niet langer louter 'geproduceerd' door en voor mensen uit de beter verdienende en/of beter opgeleide lagen van de samenleving.

In de daaropvolgende decennia is het razendsnel gegaan. Terwijl ongeveer een eeuw geleden fenomenen als radio en televisie en vliegverkeer nog toekomstmuziek was, leven we nu in een tijd waarin zaken als internet, mobiele telefonie en satellietverbindingen voor het gros van de moderne ('Westerse') mens vanzelfsprekende fenomenen zijn. Tegenwoordig is voor iedere beurs een digitale camera betaalbaar en bouwt en onderhoudt men voor een schijntje zijn eigen website met foto's en filmpjes. Een ieder kan nu 'verteller' zijn van zijn eigen (familie-) geschiedenis, of die van zijn straat, wijk of stad of die van zijn favoriete hobby of sportclub. Het beeldmateriaal is overvloedig aanwezig en verdringt het geschreven woord in veel gevallen naar het tweede plan.

In onze beleving van het verleden is het (bewegende) beeld dus steeds belangrijker geworden. Al staan de boeken van Geert Mak boven aan de bestsellerslijsten - niet voor niets wordt van deze auteur vaak gezegd dat hij zo 'beeldend' kan schrijven -; we lezen niet zozeer meer over geschiedenis, we kijken er vooral naar. Mede daarom mogen jaarlijks terugkerende boekenreeksen als *Het aanzien van...* zich al decennia verheugen in een grote afname. De jongste uitgaven in dit genre - fotoboeken (lieft met bijbehorende DVD) die een heel decennium bestrijken - zijn momenteel nog populairder. Voor wie een idee wil krijgen wat er allemaal de laatste tijd is verschenen, kijk dan eens op de site www.bibliotheek.nu bij het onderdeel 'literatuurlijsten'.

Al een tijdje komt de geschiedenis via de televisie bijna letterlijk onze huiskamer in - wie was er niet *live* ooggetuige van de studentenopstand in Peking in 1989 of de val van de Berlijnse Muur een half jaar later? -, sinds kort kunnen we door middel van het letterlijk wereldwijde internet ook zelf bepalen wat we willen zien. Nu bestaan beelden als kenmerkende ijk- of herkenningspunten natuurlijk al langer. Doelbewust gingen uitgevers vanaf ongeveer 1920 - toen de baten de kosten gingen overstijgen - massaal over tot het opnemen van foto's in hun kranten en tijdschriften. Foto's werden steeds meer beeldbepalend. Zo bepalend zelfs dat sommige foto's (ook al zijn ze al decennia oud) nog altijd onmiddellijk worden herkend. Met name beeldfragmenten uit de Tweede Wereldoorlog, maar ook uit andere oorlogen zoals die in Korea en Vietnam, staan ons bijna in het geheugen gegrift. Voor de jongeren onder ons geldt natuurlijk hetzelfde voor de historische gebeurtenissen die ook zij bewust hebben meegemaakt. Dat kunnen bijvoorbeeld de uitzinnige beelden van de Elfstedentochten van 1985 en 1986 zijn of van die van het Europees Kampioenschap voetbal van twee jaar later, maar evengoed, of wellicht nog wel meer zaken betreffen die de wereld schokten. Zal het filmfragment van de instortende torens van het *World Trade Center* van New York op 11 september 2001 ooit van ons netvlies verdwijnen?

Nog meer dan bepaalde passages en citaten uit geschiedenisboeken blijven dus met name beelden hangen in de herinnering van mensen. Regeert het beeld de media en daarmee dus de opinievorming? Mede daarom kunnen we de eigentijdse geschiedenis net zo goed, of in sommige gevallen misschien wel beter construeren aan de hand van visuele bronnen. Het is dan ook niet vreemd dat de laatste jaren aanzienlijk veel instellingen, bewaarplaatsen en internetsites van de grond zijn gekomen, die zich specifiek richten op het gebruik en beheer van beeld- en geluidsmateriaal (zie onder meer www.geheugenvannederland.nl en <http://beeldbank.nationaalarchief.nl>). Met in 2006 als

voorlopig hoogtepunt de opening van het *Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid* (<http://portal.beeldengeluid.nl>). De oude vertrouwde kaartenbak met fiches en het potlood (in veel archieven mag men niet met ballpoint schrijven) maken plaats voor de harddiskrecorder en de laptop.

Ook musea richten zich de laatste tijd met allerlei overzichtstentoonstellingen en dergelijke in toenemende mate op het recente verleden. Zo stonden onder meer begin 2007 in het *Gemeentemuseum Den Haag* de 'sixties' centraal en laat men dit najaar in Nijmegen (www.museumhetvalkhof.nl) onder de titel 'Tien creatieve aksiejaren' facetten van het (studenten)leven in de jaren zeventig in die eens zo braaf katholieke provinciestad zien.

Maar hoe democratisch, toegankelijk en waarheidsgetrouw (bewegende) beelden ook kunnen zijn - fotoshopen en andere moderne mogelijkheden tot manipulatie hier buiten beschouwing latend - ook aan deze bronnen kleven weldegelijk nadelen. Want ondanks de grote hoeveelheid en verscheidenheid aan beeldmateriaal, op den duur gaan deze fragmenten zodanig de boventoon voeren dat (het beeld van) het verleden wordt verkleurd.

De tijdgeest, al dan niet bepaald door wat de serieuze journalistiek en/of het op sensatie beluste *journalle* interessant vinden, blijft toch grotendeels bepalen wat er op film wordt gezet. In de periode die de *Open Universiteit* in deze OpenER-cursus in beeld wil brengen, de jaren zeventig en tachtig, was dat niet anders. Fenomenen als de emancipatie van de vrouw, de toenemende zorg om de vervuiling van de leefomgeving en de massawerkloos speelden in deze jaren allemaal een voorname rol, vraag is of het hier wel allemaal 'algemeen geldende' onderwerpen betreffen. Net zo maatschappijkritisch een deel van de Nederlandse bevolking toentertijd was, of in ieder geval poogde te zijn, zo maatschappijkritisch of tijdgebonden zijn ook de geselecteerde onderwerpen. Geschiedenis mag dan wel als 'een discussie zonder einde' worden beschouwd en als gevolg van de opkomst van moderne communicatiemiddelen zijn 'gedemocratiseerd': niet alleen ons beeld van de geschiedenis, maar ook de bronnen waarop wij ons baseren, zullen altijd wel in meer of in mindere mate een elitair element blijven behouden.

Door de keuze van de makers, die hebben getracht voor zes thema's een aantal kenmerkende facetten van die tijd voor het voetlicht te brengen, is het risico dat de 'gewone' Nederlander (die ondanks al deze revolutionaire maatschappelijke ontwikkelingen 'gewoon' zijn dagelijkse dingen van het leven bleef doen) naar de achtergrond is gedrukt. Vaste (rol)patronen bleven ook toen nog heel lang voortbestaan. Misschien dat enkele van deze patronen ook wel nooit helemaal zullen verdwijnen. Het fragment van de groep Dolle Mina's die in het centrum van Amsterdam - eenieder heeft deze zwart-wit film wel eens gezien -, die met een hoog-Haarlemse 'tongval' aan een aantal 'willekeurige' Amsterdamse (volks)vrouwen vragen wie de sokken van de man wast, spreekt op dat punt boekdelen.

De makers van deze cursus zijn benieuwd welk beeld (of filmfragment) wat u betreft HET symbool is geworden van een van de thema's uit de jaren zeventig en tachtig die in een zestal televisie-uitzendingen de revue zullen passeren. Daarom stellen zij u dan ook expliciet de vraag: 'Wat is het eerste beeld dat bij u opkomt wanneer u denkt aan .....

- het wonen en de samenlevingsvormen
- democratisering
- de vrijetijdsbesteding
- economie
- de komst van het computertijdperk
- natuur en milieu

in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw?

Democratischer en 'opener' kan het beschouwen van ons recente verleden toch niet zijn?